

Anatevka ed il pluralissem svizzer

Patratgs e quitads da Festa federala

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ Il grond eveniment da la stad rumantscha 1998 è bain quai che P. Clau Lombriser OP ha numnà «Laaxatevka», pia la represchentaziun d'in musical cun ragisch gidieuas tras la populaziun d'in vitg sursilvan. Grondas parts da la populaziun indigena han deditgà lur temp liber durant mais a sa famigliarisar cun in'istorgia or dal mund svani da las cuminanze giudicaias d'Ucraina, recitond dialogs, chantond chanzuns e ballond sauts che derivan d'ina cultura influenzada da la Germania medievale e dals conturns slavs.

Ils fritgs en ils giasts

Er il servetsch divin ecumenic da la dumengia è vegn frequentà fitg bain. Var 250 personas da linguatg rumantsch, tudestg u auter han deditgà in'ura a tadar lecturas biblicas e ad udir pregias da P. Clau, sora Valentina e prediganta Brunner davart las ragischs gidieuas dal cristianissem. Be Dieu enonuscha ils patratgs e sentiments da tut ils carstgauns en lezza raspada ed ils fritgs da quels plets en lur vita e lur far da mintga di. Dentant astg'ins supponer che blers sajan ids or da la tenda da festa enritgids spiertalmain davart ina religiun tant sumeglianta a la nosa e tant pauc enonuschenta.

Per la rumantschia è in auter aspect anc pli relevant. Bleras personas da linguatg tudestg han frequentà in servetsch divin per rumantsch. La lectura biblica, ils cants dal chor e per part era quels da la raspada eran rumantschs. Igl è anc pli legraiavel che millis e millis giasts da la Bassa han giudi u giudan anc in musical interpretà per rumantsch. Er qua n'enonuschaints betg il far da lez giasts en la vita da mintga di. Dentant astgainsa supponer che blers renonuschan ils purtaders dal rumantsch sco conburgais

e confederads, realisond in ideal da la cultura politica svizra, quel da la «naziun da voluntad» tranter carstgauns da linguatg different e da derivanza diversa.

L'arroganza encunter la societad civila

Gist avant paucs dis, ils 22 da fenadur, ans tirava endament prof. Martin Killias (universitad da Losanna) lez ideal civic en la Neue Zürcher Zeitung (mira era «LQ» dals 23 da fenadur). Ses artitgel punctuescha «ch'a Genevra u Losanna na perdunass ins mai a la Svizra tudestga ed a ses burgais l'eliminaziun d'in'otra minoritad». El manegia ch'i na saja betg avunda da «garantir l'existenza da minoritads tras disposiziuns costituziunalas e da las sustegnair e promover, plitost per nauscha conscienza che per persuasiun interna». Ils carstgauns che furman la minoritad ston vesair «ch'els pon duvrar lur linguatg en bleras situaziuns da la vita da mintga di».

Areguard il Grischun constatescha l'autur: «I manca la premissa fundamentala da quella plurilinguitad ch'ins evokescha gugent uffizialmain e tar festas, numadamain la voluntad dals blers Grischuns tudestgs da chapir rumantsch e per part era talian». Sco exempel menziuna'l las populaziuns da duas vischnancas da linguatg tudestg, mintgina en in circol rumantsch, che han vuschà cunter uras da rumantsch en scola primara, schebain che quest rom fiss adattà fitg bain sco «linguatg da scuntrada».

Killias caracterisescha questa tenuta uschia: «La maioritad communal para pli manaiava ad ina «cultura tudestga» tenor Haider ch'al patratg politic svizzer». Jörg Haider è stà dal 1989 fin 1991 il chau da la regenza da la Carinzia, in pajais federà da l'Austria cun ina pitschna minoritad autoctona slovena; ina finamira da sia partida era da stenschentiar

Guiu Sobiel-Caanitz.

LO

spiertalmain quella minoritad. Las maioritads da lezzas duas vischnancas grischunas van en la medema direziun cura ch'ellas obligan lur vischins e conburgais rumantschs a duvrar adina be il tudestg tar occurrenz cuminaivlas dil circol. Ellas na vesan betg pli la Svizra sco naziun da voluntad, mabain sco naziun da linguatg tudestg ch'astga sa lubir «intoleranza linguistica» per «supprimer il linguatg il pli vegl da la Svizra» (Killias).

Sa defender e dialogar

L'autur vesa mintga di a Losanna co ch'els Romands defendan lur linguatg. El manegia che «la pasch en fatgs da linguatg pertutga era la Svizra franzosa». Endament vegn il clom da Muoth avant pli che tschient onns:

Sta si, defenda, Romantsch, tiu vegl lungatg! Risguard pretenda per tiu patratg!

Per cletg dati ina differenza fundamentala tranter il temp da Muoth ed il noss. Quella giada ordaifer il Grischun na savev'ins tant sco nagut dal rumantsch. Oz pudainsa ans basar sin l'acziun d'infurmaziun federala avant la votaziun da mars 1996 davart la revisiun da l'artitgel 116 CF, in artitgel che menziuna il rumantsch trais giadas.

Cusseglier federal Arnold Koller s'exprima en quel senn en ina contribuziun intitulada «Was hält die Schweiz zusammen?»* che merita da vegnir legida attentamain. El scriva t. a.: «Ina naziun da voluntad viva cunzunt da la voluntad da dialog. En virtid d'in destin buntadivel

e d'atgnas fadigias ans vainsa disads d'acceptar la pasch interna sco insatge che sa chapescha da sez.

Nus emblidain tgunsch che mintga generaziun sto cumbatter puspe per lezza pasch (...). La premissa d'in bun dialog è ch'ins s'enonuschia e sa chapeschia. Ina naziun da voluntad basegna la voluntad d'enleger Svizzers d'auter linguatg, pia er d'emprender auters linguatgs svizzers.»

Tge Grischun iainsa?

L'aut magistrat ha probabel scrit quests plets patratgond cunzunt al foss adina pli profund che separa la Svizra tudestga da la franzosa. El sa che lezza indifferenza vicendaivla metta en dumonda il pluralissem svizzer tras quai che l'istoricher Urs Altermatt (universitad da Friburg) numna «in svilup zuppà vers blocs linguistics sco en la Belgia»**, schizunt cun l'englais sco il linguatg cuminaivel da tuts.

En il Grischun vainsa relaziuns differentas. L'unic linguatg cuminaivel da tuts è il pli ferm, pia il tudestg. Qua giaschia Killias sco giurist in engaschi pli persvas dal chantun. I vegn endament il rapport dal 1994 davart il Grischun da trais linguatgs, per exempel in agid a las scolas medias privatas da l'intschess rumantsch per organisar la maturitad bilingua.

Nus stuain tscherner cun persuasiun tranter ina «cultura» tenor Haider ed ina naziun da voluntad tenor il patratg civic svizzer. Mariano Tschuor, l'olma da las emnas culturalas d' Anatevka, scriva en il program relativ: «Ina societad resigativa, temeletga ed aggressiva vegn cul temp smuttada, perda sia mur e savur e va el declin».

*En: Schweizer Monatshefte, 78avla annada, nr. 7/8, fenadur/avust 1998, pp. 9-12

** Urs Altermatt, Das Fanal von Sarajevo, Turiig (Neue Zürcher Zeitung) 1996, p. 155